

BENKŐ GÁBOR

A Forgách család hatalmaskodási perének karriertörténeti vonatkozásai

Bevezetés

A középkori- és kora újkori nemesség és arisztokrácia történettudományi és ezen belül társadalomtörténeti feldolgozása nehezen elképzelhető a jogtörténet bevonása nélkül. Az említett periódusban ugyanis leginkább birtokjogi okokból kifolyólag, de a felsőbb társadalmi rétegek mindennapi életének részét képezte a pereskedés vitatott birtokrészek, avagy hatalmaskodások miatt. A köztörténet alakulása ezt tovább fokozta a fiskális perek által, a végrendelkezés szintén fontos aktust jelentett a kor jogi életében. Jelen tanulmányomban azt kívánom feltárni, hogy egy 16. századi hatalmaskodási per, mely a jogtörténet témakörébe is eshet, milyen történeti forrásértékkel bír – leginkább a társadalomtörténet-írás számára. A fent említett eset a Forgách család 1548-as hatalmaskodása, valamint az azt követő kétéves per, majd ítélet. Ezt a tanulmányban részletesebben ismertetni kívánom, ugyanakkor a fókuszban nem ennek eseménytörténete áll, sokkal inkább azt kívánom vizsgálni, hogy ebből az esetből milyen, a történettudomány számára hasznos információk szűrhetőek ki, mit árul el a hatalmaskodás és az azt követő felségárusítási per, valamint az ítélet a kor társadalmi viszonyairól, illetve a Forgách család karrierépítésben betöltött szerepéről.

Ennek tárgyalásához szövegemben először röviden bemutatom, hogy milyen társadalmi viszonyok, pontosabban milyen karrierlehetőségek álltak rendelkezésre a 16. század első felének nemessége és arisztokráciája számára. Ezt követően a Forgách család az időszakban leginkább meghatározó tagjának, Forgách Zsigmondnak (?–1563) élettörténetét kívánom bemutatni 1548-ig, majd ezt követően a hatalmaskodás és a per lefolyását, majd az ítéletet, hogy aztán az ebből levonható, a történetírás számára releváns következtetéseket prezentáljam.

Karrierlehetőségek a 16. századi magyar nemesség számára

1527-től kezdve két királyi udvara volt a Magyar Királyságnak: Szapolyai Jánosé és I. Ferdinándé.¹ 1540-ig így két udvar volt, ahol a nemesség karrierjét építhette, s ezt a lehetőséget, valamint a polgárháborús helyzetet ki is használta: a pártváltások eszközét gyakorta alkalmazta az aktuális politikai helyzetétől függően. Szapolyai 1540-es halála után azonban a helyzet bizonyos tekintetben megváltozott. János Zsigmond csupán *electus rex* lett, az oszmánok akarata szerint a Szent Koronával sosem koronázták meg, a 16. század hatvanas éveire pedig végleg eldőlt, hogy az 1526 előtti Magyar Királyság jogutódja Ferdinánd királysága lesz.² Így a Ferdinánd uralma alá eső Magyar Királyság elitjének a bécsi (1584 és 1612 között, II. Rudolf uralma idején a prágai) udvar maradhatott alternatíva. A Habsburg udvarokba a korábbi magyar udvar elemei is integrálódtak, és noha a magyar udvari méltóságok egy része gyakorlatilag jelképes címmé vált, szerepük csupán a királlyá koronázáson volt, a felső táblán az országgyűlések alkalmával és a Magyar Tanács (*Consilium Hungaricum*) tagjaiként politikai befolyásuk tetemes maradt.³ A hatalmi központ Bécsbe, majd Prágába tolódása számos nehézséggel járt a magyar nemesség számára. Határon túli, idegen környezetben kellett az osztrák, német, spanyol, németalföldi és cseh ellenlábásokkal az érvényesülésért megküzdeni.⁴ Ezeket a polgárháborús és az oszmánokkal való harcok nehezítették,⁵ melyek folyamatosan fenyegették birtokaikat, a nyelvi nehézségek és a kapcsolati tőke hiánya is tovább súlyosbították a helyzetet, a jelenlévő németellenesség, a bécsi oldalon pedig bizonyos fokú bizalmatlanság a magyarokkal szemben.⁶ Ennek tükrében a magyar nemességnek csak egy része vállalkozott a bécsi integrációra, akik felismerték a lehetőségeket, és képesek voltak tudatos tervezéssel építeni karrierjüket. Több út is létezett pozícióik erősítésére, s egy család megfelelő stratégiával ezek kombinálását kiaknázva komoly befolyásra tehetett szert. A következő utakat különíthetjük el: katonai, főpapi, hivatalnoki, és az udvari, magyar országos főméltósági karriermodell.⁷ A Forgách

¹ A helyzetet tovább bonyolította, hogy Ferdinánd királyságában Bécs és Pozsony, míg Szapolyai esetében Buda és Várad is királyi központok voltak. Pálffy 2010. 103.

² Pálffy 2010. 103.

³ Pálffy 2010. 105–108.; Pálffy 2009. 10.

⁴ Pálffy 2010. 110.; Pálffy 1999. 338–344.; Pálffy 2003. 51–53.; Pálffy 2002. 315.

⁵ MNL OL P 287 Fasc. T. No. 13. Forgách Simon végrendelete jól mutatja, hogy az ekkor már nagy hatalmú és gazdag főúr számolt birtokai török kézre kerülésének lehetőségével s végrendeletében ennek megfelelően rendelkezett birtokairól. „Ha penig úgy történnék az dolog kit az mindenható Isten eltávoztasson az ő végzetetlen jóvóltából, hogy az itt való mátyusföldi jószágunkból pogány miatt az két fiam kiveszne, és mindnyájan csak Hertnekre kelletnék szorulniok, tehát tartozik Forgách Zsigmond minden pörpatvar nélkül ezekenek az ő részeket mind az házból, mind az többi jószágból kiadni, Ondból és Aszalóból is. Viszont ha Forgách Zsigmond is kiveszne abból az fölföldi jószágból, tartozzanak az öcsei ötet is mind az házakban mind az jószágokban bele bocsátani minden pörpatvar nélkül és az ő részét kiadni azokból.”

⁶ Pálffy 2010. 111.

⁷ Pálffy 2010. 125.

család is megfelelő tervezés és ambíciói segítségével ezeken az utakon emelkedett fel az arisztokrácia soraiba, 16. századi *homo novus*ként. Az említett utak közül az országos tisztségek (ebben az időszakban a nádor, az országbíró, a horvát-szlavón bán, a tárnokmester, valamint a pozsonyi ispán, továbbá a már említett névlegessé vált királyi főméltóságok)⁸ megszerzésével az 1498. évi 22. tc. szerinti „igazi bárói” (*veri barones regni*) címre lehetett szert tenni. Ugyanakkor a többi úton is lehetőség nyílt bárói címet szerezni, mivel az 1540-es évektől vált általánossá az a tendencia, hogy az uralkodók adományoztak bárói címeket új hívek és új támogatói réteg teremtése céljából, s ezek a bárói címek már örökletesek voltak.⁹ Ezek képezték a „névleges”, vagy „természetes bárók” (*barones solo nomine* vagy *barones naturales*) csoportját. A katonai karrier külön kiemelést érdemel, mint lehetséges megoldás. Pálffy Géza kutatásának eredményeiből tudjuk,¹⁰ hogy a bárói címszerzés folyamán a katonai szolgálat dominált, illetve a katonai szolgálatot kombinálták a feltörekvők más megoldásokkal, mint erre a Forgách család esetében is fogunk példát látni. A katonai dominancia pedig nyilvánvalóan annak köszönhető, hogy az ország hadszíntér volt a vizsgált időszakban.¹¹ A nemesi családoknak eleve létszükségletté vált a katonáskodás a birtokaik védelme érdekében, az oszmánokkal és a belső problémákkal, hatalmaskodásokkal szemben is szükség volt erre. A végvári szervezet és annak kialakulása pedig újabb lehetőségeket kínált erre: a végvidéki és kerületi főkapitánysági és helyettesi posztok ugyancsak érvényesülési lehetőséget kínáltak.¹² Ezzel párhuzamban azonban az udvari hivatali karrier is fokozatosan felértékelődött, mivel jelentős lehetőséget kínált udvarbeli (és így sok esetben egyúttal nemzetközi) kapcsolatok kiépítésére.¹³

Forgách Zsigmond karrierépítési tevékenysége

A Forgách család 16. századi érvényesülésének alapjait a gácsi ág tagja, Zsigmond rakta le, szerteágazó tevékenységével és nevelési stratégiájával. Ténykedésének elemei (katonai és hivatali karriere, kapcsolati rendszere és nevelési stratégiája) egymástól nem elválaszthatóak, ugyanakkor bemutatásuk külön-külön szemléletesebb s a konzekvenciák levonását is elősegíti.

⁸ Pálffy 2009. 9.

⁹ Pálffy 2009. 10.; a Forgách család is ilyen örökletes címet kapott 1560-ban. MNL OL P 287 Fasc. A No. 30.

¹⁰ Pálffy 2009.

¹¹ Pálffy 2010. 165.

¹² Pálffy 2010. 173.; PÁLFFY 1997.

¹³ Pálffy 2002. 322.

Ennek tükrében a következő szempontokat különítem el:

1. Zsigmond közéleti, hivatali pályája, katonai működése
2. Kapcsolati hálójá, családi stratégia

Közéleti hivatali pálya, katonai működés

Zsigmond I. Ulászló és II. Lajos udvarában lehetett cubicularius,¹⁴ noha a szakirodalomban ellentmondások mutatkoznak: 1904-es Forgách Ferenc-monográfiájában Bártfai Szabó László azt állítja, hogy Zsigmond II. Ulászló és II. Lajos kincstárnoka volt, s Bartoniek Emma kora újkori magyar történetírást összefoglaló munkájában is ez szerepel. Ugyanakkor Bártfai 1910-es monográfiájában, mely a család egész történetét feldolgozza, már azt olvashatjuk, hogy „a mohácsi csata előtti időben közpályán nem szerepel”.¹⁵ Az, hogy I. Ferdinánd a Magyar Kamarában tisztséget adott neki, arra enged következtetni, hogy pénzügyi tapasztalatokkal bírt, tehát ilyen ügyekkel korábban is foglalkozott az említett tisztség betöltőjeként, sőt azon tény, hogy a XVI. századi *homo novus*ok esetében jellemző gyakorlat volt II. Lajos udvarában szolgálatot vállalni (példa erre Nádasdy Tamás királyi titkári szolgálata).¹⁶ Ennek a kérdésnek a megnyugtató tisztázása még a kutatás további feladata. Azt biztosan tudjuk, hogy a mohácsi csatában nem vett részt. A csata után viszont családjának kiemelkedő vezető alakja lett. Mohács utáni szerepét illetően számos kérdés felmerül, ugyanis Bártfai Szabó László a következőket írja: „Forgách Ferencz történetíró atyjáról megemlíti, hogy szívvel-lélekkel csüggett Szapolyai királlyá választásán. A család második tekintélyes tagja, Zsigmond azonban nem vallott nyomban színt, várta a fejleményeket”.¹⁷ Ez abban a tekintetben ellentmondásos, hogy Ferenc apja, Zsigmond az egyetlen a családban ebben az időszakban ezen a néven. Ezt az ellentmondást két módon lehet feloldani. Először is: a két személy, aki a szövegben szerepel egy és ugyanaz, tehát Zsigmond először csatlakozott Szapolyaihoz, majd kihátrált a politikából feltehetően az 1527-es harcok hatására. A második pedig az, hogy Bártfai nevet tévesztett.¹⁸ Ebben az esetben Zsigmond Szapolyai pártjára állt, míg a család másik jelentős tagja – erre több jelölt is akadhat – nem foglalt állást a politikában, bár ez szerintem kevésbé valószínű. Az bizonyosnak látszik a tények alapján, hogy Zsigmond Szapolyai pártján állt, ugyanis Ferdinánd 1527-ben Jatho, Pöstyén, Mezőkeszi és Sók Nyitra vármegyei birtokokat Maczedóniai Lászlónak és Thurzó Eleknek a Forgách család elővételi jogát figyelmen

¹⁴ Bartoniek 1975. 222.; Bártfai 1904.

¹⁵ Bártfai 1910. 231.

¹⁶ Dominkovits – Pálffy 1997. 773.; Kubinyi 2006. 14., 21.

¹⁷ Bártfai 1910. 207.

¹⁸ Monográfiája igen nagy terjedelemben ölel fel több évszázadot a kor szintjén a teljességre való igényvel, ezáltal a hibák előfordulásának esélye is nő.

kívül hagyva adományozta.¹⁹ A gácsi ágnek, melynek Zsigmond tagja volt, birtokai és érdekeltségei Nyitra megyéhez kapcsolódtak (a ghymesi ág inkább Bars vármegyéhez kötődik), így egyértelmű, hogy a rendelkezés őket sújtotta. Az általam elsőként említett megoldást, vagyis, hogy Zsigmond először Szapolyai pártján állt, majd visszakozott, támasztja alá az is, hogy Bártfai már a későbbiekben ennek alapján beszéli el a további eseményeket. Az is bizonyos, hogy a ghymesi és gácsi ág egységesen foglalt állást Ferdinánd mellett, s ez abból is látszik, hogy a két külön ágba tartozó Zsigmond (gácsi ág) és Ferenc (ghymesi ág) 1533-ban közösen kaptak Ferdinándtól megbízást, hogy Ugróc várát Thuróczy Miklós országbírónak adják át.²⁰ Ferencet Ferdinánd nevezte ki lévai várkapitánnyá. Zsigmondtól nem volt idegen a katonai szolgálat, illetően érdemei elismerése 1538-ban az az adomány, mely az elpártolt Szokolóczy Péter birtokait juttatta számára.²¹

A katonai elem kisebb jelentőségű volt Zsigmond karrierjében, a hivatali életben komolyabb sikereket ért el, legalábbis ezt feltételezhetjük abból, hogy e téren folytatott tevékenységével kapcsolatban valamivel több adatunk van, mint katonai pályájáról, bár a differencia nem oly nagy. A Magyar Kamara keretein belül tevékenykedett, mely 1528-ban alakult meg, Ferdinánd első meghatározó pénzügyi reformintézkedéseként.²² Öt tanácsossal jött létre, a magyarországi pénzügyek irányítására hozta létre az uralkodó, érthető módon szervesen összefonódva a késő középkori gyökerekkel, mivel az élére a királyi kincstartó került.²³ Központja eredetileg Buda, majd Pozsony volt. Zsigmondot valószínűsített korábbi, a Jagelló-udvarban betöltött *cubicularius* méltósága alkalmassá tette a szerepvállalásra, és minden bizonnyal korábbi (feltételezhetően katonai) szolgálataival reputációt szerzett Ferdinándnál, mivel az uralkodó a kamara posztjaira a megbízható embereit nevezte ki.²⁴ Feltehetően 1537-ben nyerte tisztségét, illetve a legkorábbi forrás, mely kincstárnokká választásáról szól, az 1537-es nyitrai részleges gyűlés, ahol a hadi célokra beszedett adók kezelésével bízták meg,²⁵ ötven forintnyi fizetést szabtak meg a számára havonta.²⁶ Zsigmond kincstárnoki működésével kapcsolatban a következő adataink vannak: 1545. május 21-én Diószegen kiállított elismervény tanúskodik kincstárnoki fizetéséből átvett 200 forintról, valamint szintén ebből az évből Ény birtokának adománylevele is kapcsolatban állhatott a szolgálataival.²⁷ 1546-ban is viselte a méltóságot, 1547-ben pedig a nagyszombati országgyűlés törvénykönyve alapján Thurzó Ferencsel együtt a kamara elnöke volt,²⁸ ám kettejük

¹⁹ Bártfai 1910. 208.

²⁰ Bártfai 1910. 208.

²¹ Bártfai 1910. 209.

²² Pálffy 2010. 191.; F. Kis 1995. 5–16.

²³ Pálffy 2010. 191.

²⁴ Pálffy 2010. 191.; F. Kis 1995. 19.

²⁵ „Ad accipiendam autem et dispensandam pecuniam contribucionis huius, delegimus Egrgegium dominum Sigismundum Forgacz de Ghymes [...]” Fraknói 1875. 30.

²⁶ Fraknói 1875. 22.

²⁷ MNL OL A57 Libri Regii 2.131; Ény birtokát Forgách Lászlóval együtt kapta.

²⁸ „[...] Ordines et Status communibus votis elegerunt duos Thesaurarios, alterum videlicet ex ordine

súlya minden bizonnyal nem volt egyforma, hiszen Thurzó havi 60 forintot, 50 lovas tartására ugyancsak havonként 150-et, Forgáchnak hasonló célra 32 és 25 lovasra 75 forintot rendelt.²⁹ Ebből látszik, hogy Thurzó Ferenc volt inkább irányító szerepben Forgách Zsigmondhoz képest. 1548-ban változatlanul a cím birtokosa volt, tudjuk ezt Báthori András nyugtájából és Dobó István leveléből, melyet Zsigmondhoz mint kincstárnokhoz címzett.³⁰ Hivatali karrierje 1548-ban szenvedett törést.

Az 1548-as hatalmaskodás és felségárulási per

1548 őszén történt az a hatalmaskodás, mely Forgách Zsigmond és időlegesen a család karrierjét és előmenetelét megtörte. A továbbiakban vázolom a jogsértő cselekmény történeti tényállását. 1548 októberében Puchaim Farkasnak, a bányavárosok főkapitányának az adók katonaságra eső részének beszédésével megbízott hadnagyát, Koppány Györgyöt a család tagjai, Forgách Péter és Forgách János földesúri jogaiknak sérelme címén megtámadták az éjszaka folyamán az újfalusi kastélyban a kíséretével együtt, a főkapitányt elfogták, bántalmazták, majd megkötözték, a család komjáti kastélyába vitték, ott haditanácsot tartottak, majd ennek döntése alapján megölték, az uralkodói lobogót pedig a kastélyra gúnyból felhúzták.³¹ A hatalmaskodás és felségárulás büntetést fokozta, hogy Forgách Zsigmond mint a kamara tisztviselője, ha tettlegességgel nem is járult hozzá annak végrehajtásához, de a későbbi ítéletlevél szerint mint felbujtó és tanácsadó, annak részese volt.³² November 14-én Ferdinánd már reagált az eseményekre, a család birtokait lefoglaltatja, a bűnösöket pedig maga elé idézte,³³ ugyanakkor ennek az érintettek (Zsigmond, László, Péter és János) nem tettek eleget, az idézés lejárta után a család tagjai oltalomlevelet kértek, helyette a király Horváth Bertalan kapitányt rendelte melléjük.³⁴ Forgách Zsigmond és László ezt követően megjelentek az országgyűlésen, ugyanakkor a király parancsa ellenére távoztak is onnan, majd maguk helyett ügyvédek küldtek az országgyűlésre, aki viszont nem tudta a vádlottakat tisztázni.³⁵

dominorum, Reverendissimus Dominum Episcopum Nitriensem, alterum vero ex ordine Nobilium, egregium Sigismundum Forgach, [...]” Fraknoi 1875. 136.

²⁹ Fraknoi 1875. 104.

³⁰ Bártfai 1910. 213.

³¹ Abból, hogy a Forgách család megengedhette magának, hogy az uralkodó tisztségviselője ellen fegyvert fogjon, pozícióinak megerősödésére következtethetünk. Az esemény egyébként igen hasonlóan Illésházy István esetéhez. Bártfai 1910. 214. (Bártfai tévesen 1541-re írja a gyilkosságot, holott a szövegben előtte is és utána is 1548 szerepel, az ügyben készült iratok is 1548-at jelölnek meg. Abban is ellentmondás fedezhető fel, hogy a 213. oldalon Bártfai szerint Zsigmondot állásából nem mozdítják el, majd a 214-en pedig már azt írja, hogy a király elbocsájtotta. A második megállapítás igaz.)

³² MNL OL A57 Libri Regii A57 2.399.

³³ MNL OL P 287. Fasc. A No. 25

³⁴ Bártfai 1910. 214–215.

³⁵ Uo.

Ezalatt a helyszínen vizsgálatot folytatott Ferdinánd megbízásából Bornemissza Gergely, az országgyűlés pedig Burányi János Bereg és Thethei Lőrinc Ugocsa megyei küldötteket delegálta a vizsgálat, illetve a per ellenőrzésére.³⁶ Ennek következménye volt, hogy november 27-én I. Ferdinánd hűtlennek nyilvánította a vádlottakat, s fej- és jószágvesztésre ítélte őket,³⁷ 28-án pedig Ráveni Mihály országbírói és szlavóniai ítélőbírót utasította javaik lefoglalására, ugyanakkor a fejesztés büntetése egyelőre elmaradt.³⁸ A kivégzések időleges elkerülése lehetőséget adott a Forgách család számára, hogy kísérletet tegyen az ügy rendezésére, és az uralkodói kegyelem elnyerésére. A kegyelem elnyerésében legfontosabb szerepet a családi kapcsolati háló jelentette, melyet a megfelelő helyen fogok bemutatni. A Forgách rokonságba tartozó Révay Ferenc Turóc vármegye főispánja és Mérey Mihály személynek közbenjárása kiemelkedően fontos szerepet játszottak abban, hogy a sérelmet szenvedett Koppányi család és a Forgáchok között megegyezés jöhessen létre a királyi kegyelem első feltételeként, de fontos kiemelni, hogy Nádasdy Tamás országbíró, Károly osztrák főherceg valamint Salm-Neuburg Miklós magyarországi főkapitány is közbenjárt a Forgách család ügyében.³⁹

A kegyelem megszerzéséhez szükséges kapcsolati háló

Az előbbieken felvázolt hivatali és katonai karrier, mint láttuk, a család és kapcsolatok nélkül önmagában nem működhetett, épp ezért érdemes kitérni erre a kérdésre is, ha meg akarjuk érteni az események miértjét, ugyanis ez adta meg a hátteret és a keretet a felemelkedésen való munkálkodáshoz, a hatalmaskodási ügy esetében pedig egyenesen létszükséglet volt.

Kapcsolatok tekintetében két markáns csoportot különíthetünk el: a közéleti működés során kiépített kapcsolatok, valamint a rokoni szálak. A kegyelem szempontjából fontos hivatali kapcsolatnak tekinthetjük azt, hogy Forgách Zsigmond, mint a kamarai szervezethez tartozó tisztségviselő a hasonlóan udvari tisztségeket betöltő Nádasdy Tamással itt ismerkedhetett meg, s kerülhetett kapcsolatba, valamint hivatali és katonai pályafutása során szerezhette meg Károly főherceg és Salm Miklós támogatását is. Nádasdy Tamás és a Forgách család kapcsolata a továbbiakban válik forrásokkal gazdagabban kimutathatóvá: Forgách Zsigmond elsőszülött fia Simon Nádasdy Tamás szervitoraként szolgált az első szöveges emlék szerint már 1551-ben.⁴⁰

³⁶ Uo.

³⁷ MNL OL A57 Libri Regii A57 2.399

³⁸ Bártfai 1910. 215.

³⁹ MNL OL A57 Libri Regii A57 2.517

⁴⁰ Forgách 1977. 585–586. ; Istvánffy 1962. 209–210. ; Pach – R. Várkonyi 1987. 390.; Bártfai 1910. 235.; Sörös 1899. 596.

Rokonság tekintetében kiemelkedő szerepet tölt be az üggyel kapcsolatban a házasságkötések s a frigyek által bővíthető kapcsolatrendszer. Révay Ferenc és Mérey Mihály így kerültek a Forgách család hálózatába. Forgách (V.) László Révay Zsófiával kötött házasságot, Forgách Julianna pedig Mérey Mihállyal.⁴¹

A Forgách család kegyelme

1550 februárjában rendeződött az ügy, három hivatalos irattal. Február 13-án kelt Pozsonyban az az irat, mely a kegyelem feltételeit állapítja meg,⁴² a kegyelmet pedig február 21-én kapták meg Ferdinándtól.⁴³ A feltételeket két csoportra oszthatjuk: kártérítés és vallási kérdések rendezése. A február 13-i feltételek először a felekezeti hovatartozás kérdéseire koncentráltak, arra szólították fel a négy testvért, hogy családjukkal katolizáljanak.⁴⁴ A XVI. század a reformáció időszaka, és ez az 1520-as években jelentkezett a Magyar Királyság területén, ekkortól indult meg folyamatos terjedése mind a német ajkú szabad királyi valamint bányavárosokban, mind a nemesség felsőbb köreiben is.⁴⁵ Feltehetőleg a Forgách család is ekkor lett protestáns, akárcsak több főúri család, erről pontos adatunk nincs, az 1550-es kegyelemlevél az első bizonyítéka felekezeti hovatartozásuknak. A Thurzó családdal való viszonylag szoros kapcsolat azonban mindenképpen alapul szolgálhat ahhoz a feltételezéshez, hogy a konfesszionalizáció lutheri irányával az elsők között szimpatizáló Thurzók szerepet játszhattak a Forgách család nyitottságában a reformatori eszmék irányában. A Thurzó és Forgách közötti rang- és tekintélybeli különbség is közrejátszott a lutheri irányzathoz való csatlakozásban. A hatalmaskodás miatti felségsértési per ugyanakkor azt is mutatja, hogy a reformációnak ebben a korai szakaszában az uralkodónak nem állt érdekében a hozzá más tekintetben hűséges elitet még ilyen szituációban sem „lecserélni”, ám Ferdinánd ezt igyekezett kihasználni az evangélikus elit rekatolizációjának előmozdítására. A kegyelem feltétele volt a rekatolizálás, ám a valóságban ezt nem sikerült érvényesíteni, remek bizonyíték erre az, hogy Forgách Zsigmond 1559-ben levélben kéri Nádasdy Tamást, hogy két, birtokára érkezett protestáns papot fogadjon be birtokaira.⁴⁶ A kegyelem feltételei közül a vallásváltást ültették át legkevésbé a gyakorlatba. Forgách Simon életében végig megmaradt a

⁴¹ Nagy 1999.

⁴² MNL OL E 148 Neo-regesta acta Fasc. 600. No. 28.

⁴³ MNL OL A57 Libri Regii A57 2.517

⁴⁴ „Primo quod dicti fratres cum uxoribus liberis totaque ipsorum familia ab omnibus parvis et perversis dogmatibus et erroneis seetis cavere ac veram catholicam et orthodoxam fidem et religionem Christianam agnoscere amplecti tenere et observare [...]” MNL OL: E 148 Neo-regesta acta Fasc. 600. No. 28.

⁴⁵ Pach – R. Várkonyi 1987. 509.

⁴⁶ MNL OL E 185 a. 12. Forgách Zsigmond – Nádasdy Tamás No. 1. „Császár őfölsége parancsolatjából, hogy ne tartsák, hanem elküldjék onnan őket, ide jöttek vala hozzám Ghymesbe, kérnek engemet, hogy

protestáns hitben, s életútja ezt fényesen bizonyítja.⁴⁷ Zsigmond fiai közül Imre sem katolizált, ezt támasztja alá legalábbis 1583-ban a Gergely-naptár ellen tiltakozó levele, melyet a protestáns gyülekezeteknek írt.⁴⁸ Zsigmond családjában egyedül középső fia, Ferenc látszik eleget tenni Ferdinánd feltételének, minden bizonnyal karrierstratégiai szempontoknak alárendelve, mivel egyetemi tanulmányainak pártfogója Oláh Miklós esztergomi érsek volt.⁴⁹

A felekezeti hovatarozás kérdése után a kegyelem anyagi feltételeire fordított az okirat figyelmet. A család birtokain található és a jövőben lehetségesen előforduló bányák tulajdonjoga a királyt illette,⁵⁰ birtokaikból Ferdinánd 200 jobbágyot mint királyi adományt eladományozott.⁵¹ A fizetendő kártérítésekről így nyilatkozik az irat: „Item quod etiam dicti fratres imprimis et ante omnia doceant et comprobent, quod quibus damna et gravamina aliqua iniuste intulerunt, satisfactionem impenderint, et quod cum illis ea de re plene concordaverint, eosdemque plane contentos reddiderint”⁵², vagyis érdemben nem határozta meg a kárpótlás összegét, ez később történt meg. Végül a kegyelmet kapottak biztosítékot szolgáltatottak, hogy bosszút nem állnak a hűtlenségi perben eljárókon.⁵³ A hatalmaskodási ügy érintettjei kárpótlásának tekintetében két tételt emelhetünk ki: a meggyilkolt Koppány György testvérének, Mihálynak kellett fizetniük, valamint Puchaimnak, katonái és saját kára pótlására. Az összegekre még februárban készült megállapodás: Mihály 2500 forintot kért, amit a helytartótanács 2000 forintra szállított le.⁵⁴ Puchaim 1300 forintot kért, a nyitrai káptalan a tanúvallomások alapján azonban magasabb összeget állapított meg: több mint 1423 forintot, mivel minden tételt pontosan nem ismerünk.⁵⁵

A 200 jobbágy kapcsán van lehetőségünk arra, hogy nagyjából feltérképezzük a Forgáchok ebben az időszakban meglévő birtokállományát. A végleges felosztási tervet Istvánffy Pál kéziratából ismerjük, s Bártfai Szabó László táblázatban foglalta össze,⁵⁶ melynek alapján megtudhatjuk, hogy Szomor János királyi ügyigazgató, Ráveni Mihály országbírói ítélmester, valamint Horváth Bertalan részesültek adományban. Ráveni az ügyben való eljárásért kapta a jobbágyokat, Horváth pedig vitézségeért, Szomor esetében nincs adatunk.⁵⁷ Horváth 100 jobbágyot kapott, Ráveni és Szomor

jónék őmellettük könyörögniök, azon én is őmellettök, hogy nagyságod adna valami plébánosságot nekik, az nagyságod jószágában.”

⁴⁷ Életéről lásd: Sörös 1899.

⁴⁸ Nagy Iván tévesen 1573-at ír, holott a naptár bevezetése 1582, a helyes évszám tehát 1583 lehet. Nagy 1999.

⁴⁹ Bartoniek 1975. 222.

⁵⁰ MNL OL E 148 Neo-regesta acta Fasc. 600. No. 28.

⁵¹ MNL OL A57 Libri Regii A57 2.517 Bártfai 1910-es munkájában tévesen jobbágytelket írt, de a forrás szövegében *colonos* szerepel.

⁵² MNL OL E 148 Neo-regesta acta Fasc. 600. No. 28.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Bártfai 1910. 217.

⁵⁵ Bártfai 1910. 215.

⁵⁶ Bártfai 1910. 218.

⁵⁷ MNL OL A57 Libri Regii 2. 517.

pedig 50-50 jobbágyot a táblázat alapján, amelyet az okleveles gyakorlatban is átvettek.⁵⁸

A táblázat egyaránt tartalmaz Bars vármegyei és Nyitrai birtokokat is, amiből következik, hogy a büntetés a család mindkét ágát sújtotta, mivel a hatalmaskodásban is mind a két ág részt vett. Sörös Pongrác ezen adatok alapján közli, hogy mintegy 33 birtokuk volt (Nyitrában 15, Barsban 19),⁵⁹ ugyanakkor ez ilyen formán nem igaz, mert a közölt táblázatban nem szerepel sem Ghymesvár, sem Komjáti, de az 1545-ben adományozott Ény⁶⁰ sem, ugyanúgy Kistrencsén sincs benne, melyet Zsigmond 1538-ban kapott, és feltehetően más birtokok sem. A Forgáchok még 1550 februárjában megegyezésre jutottak Ráveni Mihállyal, így 80 forint fejében lemondott a saját részéről,⁶¹ a megegyezés csak az után született meg, hogy a Forgáchok nem voltak hajlandók a birtokokat átengedni, így az ügyben Nádasdy Tamás hozott ítéletet a jobbágyok megváltásáról. Figyelemre méltó, hogy Nádasdy a Forgáchok javára dönt, engedi a megváltást, nem pedig elmarasztalja őket újabb hatalmaskodásért. Ráveni Mihály az ő szolgálatában állt, neki köszönhetően nyerte el udvarbírói ítélőmesteri címét.⁶² Ennek magyarázatát véleményem szerint a Forgách család és Nádasdy Tamás kapcsolata adja. Az elkobzást tovább tetézte az, hogy amíg a birtokok lefoglalás alatt álltak, a királyi biztosok rosszul gazdálkodtak.⁶³ A család állandó tartózkodási helye Komjáti volt, emellett a gácsi ágból Zsigmond és Péter, valamint a ghymeszi ágból Ferenc és László bírtak összesen négy várat, egy ötödiket pedig a család nőtagjai részére tartottak fenn.⁶⁴ A gazdasági központ Ghymes vára volt, ezt közösen tartotta fenn a család, itt volt a levéltár, kincstár és a termés egy részét is ide gyűjtötték, vész idején pedig ez volt a családtagok menedéke, mivel Komjátiban a kastélyok megfelelő védelmet nem biztosíthattak.⁶⁵

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Sörös 1899.

⁶⁰ MNL OL A57 Libri Regii 2. 131

⁶¹ MNL OL P 287 Fasc. N No. 110.

⁶² Ráveni karrierjét, Nádasdyval való kapcsolatát illetően Varga Szabolcs kéziratos anyagát használtam, mely dolgozatomhoz hasonló témát: a szlavóniai nemesség kora újkori karrierjeit vizsgálja. Ennek alapján a Ráveni és a Forgách család karrierstratégiája azonos megfontolások mentén fogalmazódott meg: mindkét család összetett karriermodelleket kívánt megvalósítani, mind katonai, mind hivatali úton, azonban a Forgách család ebben sikeresebbnek bizonyult.

⁶³ Bártfai 1910. 221.

⁶⁴ Bártfai 1910. 227.

⁶⁵ Uo.

Összegzés

Bár a fent bemutatott hatalmaskodás, felségárulási per, valamint kegyelemlevél a korabeli jogi élettel kapcsolatos, s így a jogtörténet kategóriájába is besorolható, jól láthattuk, hogy annak maradéktalan feltárása, megértése a történetírás módszertanának alkalmazása nélkül problémás. Emellett arra is fény derült, hogy egy pusztán jogi konfliktus gazdag forrásértékkel bírhat a társadalomtörténet számára: az ügy kapcsán sikerült részben feltérképezni és bővíteni a családnak az idősakra vonatkozó kapcsolati hálóját. toktörténet és birtokállomány lkedő forrásértékkel ozó kapcsolati hálóját. Emellett említésre méltó, hogy a cs. Emellett említésre méltó, hogy a család felekezeti hovatartozását illetően is kiemelkedő forrásértékkel bír az eset. A birtoktörténet és birtokállomány szempontjából is fontos információ-alapanyagot biztosít a kegyelemlevél, mint láthattuk, lehetővé tette, hogy a Forgách család birtokállományának jelentős részét feltérképezzük, s a többi rendelkezésre álló forrás segítségével nagyobb biztonsággal rekonstruálható általuk a család 16. századi birtokállománya, ezáltal képet kapva vagyoni helyzetükről is, ami tovább segíti a család helyzetének pozicionálását a kor nemességének, illetve elitjének rétegeiben. A per és a kegyelem ténye segítette kimutatni a köztörténet szempontjából is fontosnak nevezhető megállapítást, hogy az uralkodónak az adott háborúkkal terhelt idősokban nem volt érdekében még a lokális elit (feltörekvő) tagjait sem hosszabb távon a pusztulással fenyegetni, bár, a fej- és jószágvesztés ítélete, ahogy a család cselekedetiből láttuk is, megalapozott büntetésnek minősült volna. Ugyanakkor Ferdinánd számára sokkal fontosabb volt az ő pozícióit erősítő és az ő kegyeitől függő elitréteg kialakítása és formálása, tehát a jogérvényesítés politikai vonatkozásairól is remek képet kaphattunk az esetből. Jelen esettanulmány alapján kijelenthetjük, hogy egy jogi eseménysorozat is jelentős forrásértékkel bírhat a történetírás számára s annak ránk maradt írott anyagából megfelelő módszertannal a jogi cselekmény időszakáról számos aspektusban nyerhetünk információkat, s árnyalhatjuk a korszakról eddig kialakított képünket.

HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM

- Bartoniék Emma 1975: *Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből*. Akadémiai Kiadó, Bp. <http://www.mek.oszk.hu/10000/10043/pdf/tortenetiras1.pdf> (letöltve 2013. 10. 07.)
- Bártfai Szabó László 1910: *A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története*. Buzárovits Nyomda, Esztergom .
- Dominkovits Péter – Pálffy Géza 1997: Küzdelem az országos és regionális hatalomért. A Nádasdy család, a magyar arisztokrácia és a Nyugat-Dunántúl nemesi társadalma a 16–17. században. *Századok*. (144.) 4. 769–792.
- Kubinyi András 2006: A királyi titkárok II. Lajos király uralkodása idejében. In: *Gesta* 2006. (6.) 1. 3–22.
- Nagy Iván 1999: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Arcanum, Bp. [Elektronikus dokumentum]
- Pach Zsigmond Pál (főszerk.) – Várkonyi Ágnes, R. (szerk.) 1987: *Magyarország története tíz kötetben*. 3/1. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Pálffy Géza 1999: A bécsi udvar és a magyar rendek a 16. században. In: *Történelmi Szemle*. (41.) 3–4. 268 –331.
- Pálffy Géza 2010: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. História MTA Történettudományi Intézete, Bp.
- Pálffy Géza 2002: A magyar nemesség bécsi integrációjának színterei a 16–17. században. In: Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György (szerk.): *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. MTA TKI Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoportja, Bp. 307–331.
- Pálffy Géza 2003: A Pálffy család felemelkedése a 16. században [The Rise of the Pálffy Family in the Sixteenth Century]. In: Anna Fundárková – Géza Pálffy (szerk.): *Pálfiovci v novoveku. Vzostup významného uhorského šlachtického rodu. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 20. mája 2003*. Bratislava – Budapest: Spoločnosť Pro História – Academic Electronic Press, 17–36.
- Pálffy Géza 1997: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. *Történelmi Szemle*. (39.) 2. http://epa.oszk.hu/00600/00617/00001/tsz97_2_palffy_geza.htm (letöltve 2013. 10. 27.)
- Pálffy Géza 2009: Utak az arisztokráciába – bárói címszerzők a 16. századi Magyar Királyságban. In: Papp Klára – Püski Levente (szerk.): *Arisztokrata életpályák és életviszonyok*. Debreceni Egyetem Történelmi Intézete. Debrecen 9–25.

Sörös Pongrác 1899: Ghimesi Forgách Simon báró: első közlemény. *Századok*. (33.) 7. 595–617.; Sörös Pongrác: Ghimesi Forgách Simon báró: második és befejező közlemény. *Századok*. (33.) 8. 698–721.

FORRÁSOK

Levéltári források

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

P 287: A Forgách család levéltára, Lajstromozott iratok, 1529–1783

Fasc. A: Családi és köztörténeti vonatkozású birtokjogi és peres iratok (1545–1714)

Fasc. T: Végrendeletek

Fasc. CC/2 Forgách Simonhoz írt levelek

A 57: Libri Regii

E 148: Neo-regesta acta

Forráskiadványok:

Fraknói Vilmos (szerk.) 1875: Magyar Országgyűlési emlékek történeti bevezetésekkel. 5. kötet. Magyar Tudományos Akadémia, Bp.

Istvánffy Miklós 2009: Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában. I/2. Balassi Kiadó, Bp.

Forgách Ferenc 1977: Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsége alatt. Ford.: Borzsák István. In: Kulcsár Péter (szerk.) *Humanista történetírók*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.